

Ten Strijde voor de Paus

Hendrikus van Rooij (frater Michiel)

Hendrikus is op 1 mei 1837 in Sint-Michielsgestel geboren uit het huwelijk van Hermanus van Rooij en Margaretha Rutten. Hij kreeg volgens de geboorte akte de voornamen Hendrikus Jacobus

Hendrikus was de op een na oudste in het gezin met acht kinderen, en groeide op in een katholiek milieu in Sint Michielsgestel. Wij weten weinig van zijn jonge leven.

Wel weten wij dat hij later – vermoedelijk eind jaren vijftig - huisknecht was in een pastorie in Batenburg.

Batenburg is een stad in het Land van Maas en Waal. (vanaf 1984 behorend tot de Gelderse gemeente Wijchen)

Begin jaren zestig speelde in Europa de nodige veranderingen plaats, die uiteindelijk voor Hendrikus groot effect zullen hebben.

Paus Pius IX was niet alleen geestelijk leider van de RK Kerk, maar tevens wereldlijk leider met een kerkelijke staat (het Patrimonium Petri). Een staat die bedreigd werd in de periode na 1860 door nationalistische ontwikkelingen in Italië, dat toen nog bestond uit een aantal zelfstandige staatjes. Uit bescherming van zijn grondgebied ontstond een Pauselijk leger, en daarmee het corps Zouaven in 1861. De Paus deed enkele malen beroep op zijn volgelingen om tot de Zouaven toe te treden.

Kennelijk sprak dit dringend verzoek van de Paus aan zijn volgelingen Hendrikus aan. Hij meldde zich aan.

In de eerste helft van februari 1866 vertrekt hij naar Italië.

Op 24 februari 1866 is hij in Rome.

Hij nam deel aan de veldtocht van 1867, waarin hij vocht in de slag om Bagnorea (5 oktober). Hij werd wel geraakt door een kogel, maar raakte daar niet door verwond.

Hij ontving het Mentanakruis en de medaille Bene Merenti.

Hij verblijft in Rome tot 1 maart 1868.

Voor hij vertrok, was hij huisknecht bij de pastoor van Batenburg.

Toen hij daar na zijn zoeaventijd terugkeerde in Batenburg, moet de pastoor de woorden gesproken hebben.:

"t Is jammer, jongen, dat ge voor zulk een mooie zaak niet gesneuveld zijt"

Links een foto van Hendrikus in het tenue van de Zouaven.

C.

ÉTATS PONTIFICAUX.

N° d'ordre 1127

DIVISION MILITAIRE

2592

PLACE de

Dépôt de

Bataillon des Zouaves.

Feuille d'enrôlement

de *Henri van Brooij* pour deux ans.

Aujourd'hui le *19 Février* mil huit cent *66* le nommé
Henri Jacques van Brooij fils de *Herman*
 et de *Marguerite Brütten* né à *St-Michel Gestel*
 le *12 Mai 1857* ayant eu en dernier lieu son domicile à _____
 province de *Orabat-septent* taille d'un mètre et _____ centimètres
 cheveux _____ cils _____ yeux _____ nez _____ bouche _____
 menton _____ visage _____ couleur _____ condition _____

signes apparents

a été admis au service de SA SAINTETÉ comme simple soldat dans le bataillon des Zouaves, s'obligeant à servir fidèlement pendant deux années et à prêter le serment prescrit dans les mains de l'autorité compétente, présentant à cet effet les documents ci-après désignés, lesquels ayant été trouvés en règle et conformes aux prescriptions du règlement pour les recrues, nous soussignés nous l'avons admis provisoirement au nom du Souverain et nous avons promis, au nom du même Souverain, au susdit _____ qu'il jouira de tous les avantages de solde, masse, habillement, suppléments, récompenses et de tout ce qui est fixé par la loi du 7 janvier 1852, et que passé le temps de _____ années, pour lesquelles il a pris service, il pourra (en cas qu'il ne lui plût pas de continuer à servir) demander son congé, qui lui sera accordé conformément aux règlements en vigueur.

Le nommé _____ déclare n'avoir jamais été jusqu'ici rayé ou expulsé de quelque corps d'armée que ce soit, connaissant la peine qui attend celui qui, expulsé d'un corps, s'enrôle de nouveau, et qu'il se soumet, en outre, sans exception, au code et aux lois militaires, ainsi qu'aux méthodes et à la discipline qui sont ou seront en usage dans le bataillon, également sans exception.

DOCUMENTS

Henri Jacques van Brooij

*Passeport
Certificat curé*

*" milice. servi aux Grenadiers - chasseurs
/ 15 mois /*

Na terugkomst in Nederland en enkele jaren later - op 13 november 1871 - trad hij in bij de fraters in Tilburg. Op 29 november 1871 maakt het bevolkingsregister melding van zijn aankomst in Veldhoven/Tilburg. Hij wordt uitgeschreven op 30 november 1872 naar St M'gestel. Weer 2 mei 1873 tot 3 juli 1873.>St M'gestel

Zijn fraters naam werd Michiel.

Op 13 november 1872 legde hij de driejarige geloften af, in 1875 de eeuwige geloften. Hij werkt dan al in de Ruwenberg. Hij doet daar huiswerk evenals later in Den Bosch, Goirle en Tilburg.

Jezus, Maria, Jozef, Vincentius.

Bid voor de Ziel van Zaliger
de Eerw. Frater M. MICHAEL,

(Henricus Jacobus van Rooij),

*Oud-Pauselijk Zouaaf, drager van het
Mentana-kruis en de medaille
Bene Merenti,*

Geboren te St. Michiels-Gestel 1 Mei 1837

In de Congregatie getreden 13 Nov. 1871

Geprofest 4 Sept. 1875

Overleden, voorzien van de
H. Sacramenten, Huize

„Steenwijk” Vught 7 Juli 1918

De oorlog duurt voor de soldaten niet lang; maar de strijd van eenen monnik houdt aan, tot dat de monnik naar den Heer verhuist.
H. Ephrem.

Als het H. Offer werd opgedragen, zong ik den lof des Heeren, en Zijne barmhartigheid zal ik nu in eeuwigheid zingen.

II Par. XXIX: 27.

Mijne sterkte begaf mij, mijn aanschijn veranderde en al mijne krachten bezweken; maar op U, mijn God, heb ik geheel mijn vertrouwen gesteld.
Dan. X: 8.

De dood is voor hem een verlossing van vele ellende, ja zelfs een schat.

H. Thomas.

Vaartwel, dierbare bloedverwanten en medebroeders, ik smeeek U door onzen Heer Jezus Christus en door de liefde van den H. Geest, dat gij mij door uwe gebeden bij God te hulp komt. Rom. XV: 30.

Zoet Hart van Maria, wees mijn hell.
(300 dagen aflat.)

Druk Instituut v. Doofst. St Michiels-Gestel.

Op 26 oktober 1905 wordt hij overgeplaatst naar Huize Steenwijk in Vught, waar hij van zijn rust mag genieten. Op 7 juli 1918 is hij daar overleden

Tilburgse zouaven ten strijde voor de paus

Historische achtergrond

'Er was een smartkreet vernomen, uitgaande van het Vaticaan, waar een weerloos grijsaard het moest aanzien, hoe een naburig koning, voortgestuwd door de Revolutie en de geheime Genootschappen, de roovers hand uitstak naar het erfgoed van St. Petrus en een voor een de provinciën, aan den H.Stoel toebehorende, overweldigde.'

In Tilburg ligt een Zouavenlaan en bestaan straten met namen als de luitenant Wilsstraat, Baron van Lamsweerdelaan, Antoine Artsplein en luitenant Looijmansstraat. Het is een bij steeds minder mensen bekende herinnering aan de zouaven, vrijwilligers die tussen 1860 en 1870 in Italië vochten voor het behoud van de kerkelijke staat.⁽²⁾ Heel kort en heel eenzijdig geresumeerd geeft bovenstaand citaat treffend weer waarom duizenden katholieke jongeren naar Rome trokken.

Feitelijk is de achtergrond van het conflict dat bestond tussen paus Pius IX en de rest van Italië tamelijk gecompliceerd.

Het is terug te voeren op drie belangrijke verschijnselen.

- Het niet gescheiden zijn van wereldlijke en geestelijke macht bij de paus.
- Het opkomend nationalisme en daarmee gepaard gaande revoluties in de negentiende eeuw die ook aan Italië niet voorbijgingen.
- En ambtelijke corruptie, diplomatiek falen en reactionaire verhoudingen die een beletsel vormden voor het Vaticaan om in het midden van de negentiende eeuw de situatie in Italië op juiste wijze te interpreteren.

Vooraf het feit dat Pius IX het pausdom en koningschap in één persoon verenigde, het Italiaanse nationalisme verkeerd inschatte en zijn geestelijke autoriteit gebruikte om zijn wereldlijke macht te onderstrepen en te handhaven, heeft geleid tot een tragische situatie die zich voortgesleept heeft tot in de twintigste eeuw.

De pauselijke staat

Het bestaan van een wereldlijke staat waar de paus heerser van was dateert van 754. Pepijn de Korte had diverse gebieden, in het midden van wat nu Italië is, veroverd op de Longobarden en ze vervolgens geschonken aan de toenmalige paus. De tegenprestatie, de macht van de paus om het keizerschap te verlenen berustte, naar achteraf is gebleken, op een in de achtste eeuw vervalst document de Donatio Constantini uit 325. De paus had sindsdien naast geestelijke ook wereldlijke macht. Afhankelijk van de persoon hebben de meeste pausen zich eeuwenlang meer bekommerd om hun wereldlijk dan om hun geestelijk leiderschap. Het Congres van Wenen (1815) dat de nieuwe verhoudingen in Europa moest vaststellen na de Napoleontische oorlogen, bevestigde de verdeling van Italië in diverse staatjes, waarvan de kerkelijke staat (het Patrimonium Petri) er een was. Die omvatte toen het hele centrale deel van Italië van Rome tot de Adriatische Zee. In 1860 werd het meest noordelijke deel van het pauselijk gebied door koning Victor Emmanuel II ingelijfd en bedreigde de nationalistische troepen het middendeel, de Marken en Umbrië. De paus in zijn rol als een van de Italiaanse heersers, wijst elke voorstel over een diplomatieke oplossing van de hand.

Pius IX kon bij zijn streven het pauselijk gebied te behouden niet op steun rekenen van de Europese grootmachten Oostenrijk en Frankrijk. Wel stelde Frankrijk onder Napoleon III zich min of meer garant voor het behoud van Rome en omgeving, maar de uitvoering was halfslachtig. De paus deed toen, in 1860, een oproep aan de katholieke jongeren in de wereld om hem te hulp te komen. In eerste instantie waren het vooral Fransen en Belgen die naar Italië trokken. Al in 1860 speelden zij een rol in de slag bij Castelfidaro waar zoals dat heet een eervolle nederlaag werd geleden. Generaal De Lamorcière kreeg de leiding over het pauselijk leger en zorgde voor een betere organisatie van de zogeheten tirailleurs Franco-belges. Hieruit ontstond het korps zouaven dat op 1 januari 1861 onder leiding van de Zwitserse kapitein Allet werd geformeerd. Aanvankelijk speelden de Nederlanders hierin slechts een bescheiden rol. Het gaat in de periode 1861 tot 1865 om enkele tientallen waarbij voor zover was na te gaan geen Tilburgers. Dat zou na 1865 drastisch veranderen. In 1864 sloot Napoleon III een verdrag met Victor Emmanuel II, de zogenaamde september conventie, een complex stukje diplomatiek werk waarbij de indruk gehandhaafd bleef dat Frankrijk Rome zou beschermen, terwijl ondertussen toch Victor Emmanuel als koning van Italië werd erkend.

De paus deed een nieuwe oproep aan de katholieke jongeren. Nu stroomden ook de Nederlanders toe. De zouaven

winnen wel slagen, maar niet de oorlog. Ze kunnen het nationalistische streven in Italië uiteindelijk niet keren.

Pius IX (1792-1878) was de paus die de katholieke jongeren opriep om naar Rome te komen om te helpen bij de verdediging van de pauselijke staat. Het pontificaat van Pius IX duurde van 1846 tot 1878. (coll. RHC Tilburg).

De benaming zouaven is ontleend aan de Kabylen Stammen in Algerije. Deze heette Zouana en droegen gevechtsgedij die de inspiratie vormden voor het merkwaardige uniform waarin de pauselijke zouaven gekleed zouden gaan: een voornamelijk grijs uniform bestaande uit een vest, een kort jasje en een wijde broek. Het was door zijn 'losheid' vooral praktisch van aard en onderscheidde de zouaven duidelijk van andere legerkorpsen.

Bij het uitbreken van de Frans-Duitse oorlog op 19 juli 1870 besloot Napoleon zijn laatste troepen uit Italië terug te trekken. Om de orde te handhaven en de paus te beschermen (!) voelde Victor Emmanuel zich genooddaakt de pauselijke staat binnen te trekken. De strijd was snel gestreden: aan Italiaanse kant stonden 50.000 manschappen, het pauselijk leger telde 8000 man waaronder 4000 zouaven. Op 20 september begon het beleg van Rome. Bij de Porta Pia werd een bres in de versterking rond Rome geslagen en de stad ingenomen. Om bloedvergieten te voorkomen, zo luidde het verhaal, gelastte de paus de zouaven om de strijd te staken. Van dat ogenblik af beschouwde de paus zich als 'de gevangene van het Vaticaan' een situatie die zou voortduren tot in 1929. Onder Mussolini, die als totalitair heerser scherp zag dat een meningsverschil met de kerk meer na- dan voordelen had, tekent Italië de vrede met het Vaticaan. Op 11 februari 1929 komt het Verdrag van Lateranen tot stand waarbij Italië de soevereiniteit van de paus erkend ook al bestaat zijn bezit uit niet meer dan een ministaatje van 44 hectaren. De Romeinse kwestie is daarmee de wereld uit, het erfgoed van St.-Petrus is (in minimale vorm) veiliggesteld. In de optiek van de zouaven was de strijd niet voor niets geweest.

Mythe of werkelijkheid

Zoeaven zijn mannen die tussen 1861 en 1870 vrijwillig in pauselijke dienst zijn getreden ter verdediging van de kerkelijke staat, het Patrimonium Petri. Vooral in 1865 en later trekken enkele duizenden mannen uit Nederland naar Rome om de paus bij te staan. Na de val van Rome op 20 september 1870 keren de laatste zouaven huiswaarts. Niet alle zouaven die dienst hebben gedaan zijn daadwerkelijk bij gevechten betrokken geweest. Veel aandacht werd opgeëist door patrouilleren, politietaken en verzorgend werk. Het meeste werk bestond uit het bestrijden van allerlei groepjes rovers die in de dorpen in de heuvels rond Rome teisterden. Vooral in 1867 zijn enkele belangrijke slagen geleverd.

Tussen 1 januari 1861 en 20 september 1870 zijn ruim 11.000 vrijwilligers naar Rome getrokken. Officieel zijn daarbij 3181 Nederlanders geteld, maar naar het schijnt zijn nogal wat landgenoten als Vlaming of Belg op de matricule-lijsten (de registers met de legernummers) terecht gekomen. Bovendien zijn er ook Nederlanders die in andere pauselijke korpsen dan de zouaven hebben gevochten. Zodoende meende Broeder Christoffor, kenner bij uitstek van de Nederlandse zouaven geschiedenis en oprichter van het Zouavenmuseum te Oudenbosch, in zijn boek *'Uit het epos der 3000 Nederlandse Zouaven'* dat het aantal pauselijke strijders uit Nederland, ondanks de titel van zijn eigen werk, vermoedelijk dichterbij de 4000 komt. Christoffor, die bij het schrijven van zijn boek in 1947 vrijwel uitsluitend in lyrische bewoordingen denkt over de zouaven, stelde vast dat het officiële aantal Nederland aan de top van de landenranglijst brengt voor de Fransen (2964) en de Belgen (1634). Zijn verklaringen voor deze vooraanstaande rol van de Nederlanders zijn niet gespeend van chauvinisme. Voor de hand liggend is dat de beginnende emancipatie van de katholieken die in Republiek van de Verenigde Nederlanden een ondergeschikte rol hadden gespeeld (het calvinisme vormde de staatsgodsdienst) van belang is geweest. Verder was er een onbeperkt vertrouwen in de paus en werd er geen onderscheid gezien tussen zijn functie als paus en koning. Ook de katholieke pers maakte dat onderscheid niet. Het Italiaanse eenheidsstreven en de pogingen de pauselijke staat bij Italië onder te brengen zag men als een aanval op de paus en het katholieke geloof.

In de historiografie over de zouaven doen zich twee problemen voor. De geschiedschrijving is sterk beïnvloed door de betrokkenheid van sommige auteurs en schetst een soms wel erg eenzijdig zwart-wit beeld: de *'goede'* zouaven versus de *'slechte'* garibaldisten. Pas na de Tweede Wereldoorlog komen nuances aan bod. Omdat de paus als staatshoofd niet los kon worden gezien van zijn functie als leider van de katholieke kerk en vertegenwoordiger van God op aarde, was voor katholieke schrijvers een objectieve beoordeling van de situatie in Italië lange tijd vrijwel uitgesloten. In het algemeen negeerden katholieke historici het pijnlijke onderwerp van de achterhaalde strijd van de paus tegen het Italiaanse eenheidsstreven (het Risorgimento, letterlijk de wederopkomst van Italië), zetten de tegenpartij (het overgrote deel van Italië, inclusief de daar wonende priesters) in een kwaad daglicht en ze vervielen in louter juichtonen over de zouaven.

L.J. Rogier, een van de belangrijkste naoorlogse katholieke historici, was uitgesproken negatief in zijn beoordeling van de rol van de paus in Italië ten tijde van Pius IX. Hij noemt diens pontificaat in politieke zin één grote mislukking. Rogier bedoelt daarmee dat Pius IX geen enkel oog had voor het eenheidsstreven. Mede door de *'zo goed als uitsluitend clericale, corrupte ambtenarenstand'* die zonder enige invloed van het volk de kerkelijke staat bestuurde, kwam het niet tot een voor de hand liggend vergelijk met koning Victor Emmanuel II van Sardinië en de Piëmont. De republikein Garibaldi, tegenstander van kerk en paus, zou geïsoleerd zijn geraakt, wanneer de paus handiger of begripvoller was opgetreden.

De pauselijke politiek zorgde juist dat alle krachten in Italië zich tegen hem verenigden. Het had feitelijk weinig te maken met het katholieke geloof, maar dat aspect kwam er onherroepelijk bij. Paus Pius IX, die vanaf 1846 regeerde, kwam politiek gezien in een volkomen isolement.

De pauselijke oproep aan de katholieke wereld om hem te hulp te komen bij de verdediging van het pauselijk gebied (het Patrimonium Petri) vond slechts gehoor bij koningsgezinde kringen in Frankrijk en bij katholieken in België en later ook Nederland. Alleen in België en Nederland was sprake van 'ongecomplieerde religieuze geestdrift' die voortkwam uit het volk dat geen weet had van de onmogelijke politieke situatie waarin de paus zich gemanoeuvreerd had.

Katholieken uit andere landen, Italië voorop, lieten het afweten. Het isolement waarin de paus zich bevond en het uitblijven van steun uit de katholieke wereld betekende dat de strijd van de circa 11.000 zouaven die er tussen 1861 en 1870 volgens de matricule lijsten geweest zijn bij voorbaat verloren was, ook al was er wel eer te behalen in afzonderlijke slagen. Dat is het harde oordeel van de historici, in Nederland verwoord door Rogier.

Probleem bij de vroegere geschriften en artikelen over de zouaven beweging is bovendien dat niet altijd duidelijk is waar mythe en legendevorming de werkelijkheid mee zijn gaan bepalen.

Terecht worden de laatste decennia een aantal vragen gesteld die bij de vroegere katholieke auteurs en journalisten niet aan de orde kwamen. Werden de Garibaldisten die soms met tien keer zo veel manschappen de strijd ingingen zo makkelijk onder de voet gelopen als wel gesuggereerd werd? En was hun ideaal, de eenheid van Italië, moreel van minder gehalte dan het ideaal van de zouaven? Waren de Nederlanders inderdaad een groep die speciaal aanzien genoot bij de Paus of werden ze, zoals het gebrek aan Nederlandse officieren doet vermoeden, als voetvolk beschouwd, waarmee de Franse adel goede sier kon maken?

Als de katholieke emancipatie zo'n grote rol heeft gespeeld bij de trek van Nederlanders naar Rome waarom betrof het dan vooral 'gewone' jongens en ontbraken de hogere standen vrijwel volledig? Of het nu om negentiende eeuwse kruisvaarders ging, oprecht gelovige katholieke jongeren of katholieke naïevelingen, het blijft opmerkelijk dat 3000 tot 4000 Nederlandse jongeren ten strijde trokken voor de paus.

Tilburg en de paus

In Tilburg, een van Nederlands meest katholieke steden, was onder de circa 20.000 inwoners nauwelijks een afwijkend geluid over de paus of de zoeaven te horen. De oproep van de paus stond niet ter discussie, de noodzaak om de pauselijke staat te beschermen ook niet en het eenheidsstreven van Italië deden de kranten nog tot ver in de twintigste eeuw af als aanvallen op het gezag van de paus-koning door roversbenden, vrijmetselaars of toch ten minste te liberaal gezinden. Het lange pontificaat van Pius IX (1846-1878) met daarin een concilie en het vaststellen van de onbevleete ontvangenis van Maria en de onfeilbaarheid van de paus, verhoogde zijn aanzien. De paus was voor een net in ere herstelde katholieke gemeenschap (1853) die sterk naar Rome keek al een heel bijzonder persoon, maar wie zo lang paus was kreeg haast iets mystieks.

Er deden zich tijdens het pontificaat van Pius IX een aantal gebeurtenissen voor die in Tilburg niet ongemerkt voorbij gingen. Op 11 april 1869 was de in 1792 geboren Giovanni Maria Mastai-Ferretti 50 jaar priester. In hetzelfde jaar op 29 juni verklaarde de paus de 19 martelaren van Gorkum heilig. Op 16 juni 1871 was Giovanni 25 jaar paus, een unieke situatie. Op 25 juni 1876 volgde het 30-jarig pausschap een unicum (sinds Petrus de eerste paus die 32 jaar aanbleef) en in 1877 vierde Tilburg het vijftigjarig bisschopdom. Al deze voorvallen werden aangegrepen voor grootse feesten, waarin Tilburg kon bewijzen hoe zeer het Pius IX in het hart droeg. Dat gold ook voor 7 februari 1878, de sterfdag van de paus. (8) In 1869 veranderden de omwonenden spontaan de naam van de verbindingsweg tussen Het Ven en de grintweg naar Hilvarenbeek in Piusstraat. 'Het Ven' werd daarop Piusplein gedoopt. In 1881 besloot de gemeenteraad tot de officiële bevestiging

Van een wat meer afstandelijke houding ten opzichte van Rome of Pius IX is in deze jaren geen spoor te vinden in Tilburg, hooguit is er nagedacht of de roep van de paus wel beantwoord kon worden. Niet iedereen kon, mocht of durfde aan de reis naar Rome te beginnen. Kritische geluiden verwoord in onder meer de liberale pers bleven onbesproken of werden misprijzend van de hand gewezen.

Toen de oud-strijders in de jaren zeventig en later bijeen kwamen in het gebouw van de zouavenbroederschap aan de Koestraat was het zorgvuldig uit elkaar houden van mythe en werkelijkheid niet het eerste vereiste. Het is niet onbegrijpelijk. Na een lange reis kwamen de vrijwilligers aan in een grote stad als Rome, ze verkeerden in de nabijheid van de paus, gingen op bezoek in de immense Sint Pieter met zijn pracht en praal. Maar ook het patrouilleren in de bergen, het onbekende eten (van macaroni of spaghetti had nog niemand gehoord), de gevechtssituaties waarin ze terecht kwamen, de onduidelijke houding van de bevolking die niet laaiend enthousiast was over de paus-koning, het moet allemaal enorm indruk hebben gemaakt.

Verhalen, alsof de zouaven de paus persoonlijk gekend hadden, deden alom de ronde. Dat deze vertelsels ontstonden in de bijeenkomsten van de broederschap waar ook niet-zouaven lid van konden worden lijdt geen twijfel. Dat sommige niet-zouaven als bestuurslid van de broederschap in de loop van de tijd de status kregen van zoeaaf was onvermijdelijk. Het verklaart waarom er wel eens verwarring kon ontstaan over wie nu wel of niet zoeaaf waren geweest.

Ontdaan van alle politiek, romantiek en mythevorming blijft overeind dat ongeveer 65 'Tilburgse' jongeren de verre reis naar Rome maakten om daar te strijden voor het behoud van de pauselijke staat. Ze gingen uit overtuiging. Overeind blijft ook het respect dat ze daarmee verwierven in een katholieke gemeenschap als de Tilburgse. Het feit dat ze meer van de wereld gezien hadden dan hun meeste plaatsgenoten gaf hen al een speciale status.

Op reis naar Rome

Op zondag 4 februari 1866 vertrekt vanuit Tilburg de eerste groep vrijwilligers. Slechts Charles Bastings en Jacobus van Woerkom waren hen voorafgegaan, maar over hun vertrek is niets gemeld. Ze gingen in principe voor twee jaar. Een enkeling tekende bij, (onder)officieren bleven langer.

De eerste groep bestond uit negen personen waarvan we de namen konden achterhalen. Het gaat om de fraters Mauritius en Fredericus en verder Frederik Broné, Jan de Cocq (in Tilburg ook bekend staand als Dirk de Cocq), Jan Horsten, Johannes Keller en Jan Spijkers uit Tilburg. De overige twee zijn onbekend; mogelijk komen ze uit een omliggend dorp.

'Pater superior (de Beer) begeleidde onder een toevloed van duizenden nieuwsgierigen en belangstellenden de twee fraters naar het station, tegelijk met een zevental wapenbroeders, die zich in het fratershuis verzameld hadden. De trein (uit Den Bosch-Boxtel) hield even stil en de Weled. Heer J. Vrancken die de nieuwe Zouaven tot hier begeleid had, trad uit den trein, liet zich fr. Mauritius voorstellen, benoemde hem tot chef van den troep, gaf zijne instructiën voor het vervolg der reis en onder een geestdriftig "Leve de Paus", aangeheven door duizenden toeschouwers en de zouaven zelf, vertrok de trein, ...', zo meldt de kroniek van de fraters over 1866.

De reis van deze Tilburgse groep is beschreven door Levinus Vliegendehond, een voormalig sergeant die de wapenrok verruild had voor de fraterstoog. Frater Mauritius zoals hij toen heette, meldde zich met frater Fredericus Versteeg aan als vrijwilliger voor het pauselijk leger. Eind januari 1866 krijgen ze daartoe toestemming van hun algemeen overste Mgr. Zwijsen. Kort voor hun vertrek vanuit de Ruwenberg te St. Michielsgestel naar het fratershuis in Tilburg bevestigen zij hun vastberadenheid en vragen ze de *'apostolischen zegen'* van de bisschop.

De eerste groepen vanuit Tilburg reisden niet via het pensionaat St.-Louis in Oudenbosch. Mauritius verhaalt: *'... Breda, Rozendaal enz. deden wij, zonder eenige ontmoeting gehad te hebben aan; te Antwerpen zou een Heer zijn, die ons brengen moest naar het Waalsche spoor (bedoeld wordt het Waassche spoor, het latere Antwerpen Linkeroever waar de treinen naar het land van Waas vertrokken - HvD), hebbende tot teeken een oranjekleurige zakdoek voor den mond, zeggende Bosschenaren, en waarop geantwoord zou worden: naar Rome. Deze was er en bracht ons naar het station der Schelde, waar wij naar een uur wachters ten 6 1/4 uur op den stoomboot werden overgezet, en aan den anderen kant op het spoor plaats namen; ten 9 ure kwamen wij te Gent aan, waar een goed souper onze krachten herstelde; sigaren en bier maakten onder een vrolijk gesprek den avond aangenaam...'*

Maandagochtend 5 februari presenteerde de groep zich bij het comité in Gent waar de formaliteiten werden vervuld. Om 11 uur vertrok men naar Brussel van waar om half acht 's avonds de trein naar Parijs werd genomen. De reis met oponthoud aan de grens duurde tot dinsdag 6 februari 6 uur in de ochtend. Het valt Mauritius op dat *'eene groote drukte heerscht in deze waarlijk groote stad'*. *'Ik was overtuigd dat hier de wereld is en wenschte niets liever dan zoo spoedig mogelijk te vertrekken'*. Om 4 uur 's middags wordt de reis in de richting van Lyon vervolgd. De volgende ochtend (het is nu woensdag en men is nu drie nachten onderweg) reist de groep door het Rhônedal waar voor het eerst heuvels worden aanschouwd. In de loop van de avond wordt Marseille bereikt dat buitengewoon smerig wordt gevonden (*'de Hollandsche zindelijkheid kent men hier niet'*). Daar wordt de nacht doorgebracht.

Donderdag 8 februari om 10 uur begint de bootreis met de Quirinal via Livorno naar Civitavecchia dat op zaterdag 10 februari bereikt wordt. Zonder dat er melding van wordt gemaakt vindt daar blijkbaar de officiële keuring plaats. De hierboven genoemde Tilburgers staan immers vanaf 10 februari 1866 als zouaaf te boek. Mauritius komt terecht bij de 8e compagnie die gelegerd is in Velletri, een ruim 15.000 inwoners tellend stadje ten zuiden van Rome. **(26)**

Uit gepubliceerde brieven van zouaven uit andere plaatsen blijkt dat dit als standaardvoorbeeld van een reis naar Rome is te beschouwen. Het verschil is slechts dat later in 1866 de vrijwilligers niet meer eerst via Gent, maar rechtstreeks via Brussel naar Parijs reisden. Tilburg blijft ook in 1867 en later genoemd als plaats waar de Oost- en Midden Brabanders zich verzamelden en opgevangen werden door Joannes Vrancken. Het lijkt er op dat Vrancken zijn mensen dan niet meer rechtstreeks naar België stuurt, maar via Oudenbosch laat reizen. **(27)**

Na het vertrek van deze eerste groep verschijnen regelmatig mededelingen in de krant over zouaven die naar Rome trekken. Van een echte stormloop is pas sprake wanneer de berichten over de veldtocht van het najaar van 1867 en met name de slag van Mentana in de kranten verschijnen. Blijkbaar gaf dat voor velen aanleiding de doorslag om het besluit te nemen naar Rome te reizen. Bijna wekelijks treft men nu lijsten aan van *'edelmoedige jongelieden'* die naar Rome trekken. Ruim een derde deel van de Tilburgse zouaven komt in de maanden november en december 1867 en januari 1868 te Rome aan.

'Z.H. sprak eenen geruimen tijd'

'De hitte is hier zoo hevig, dat men er zich bijna geen denkbeeld van kan maken, wind is hier zoo min als regen, daarbij ligt de stad geheel in een laagte, zoodat alles verbrandt en verdort, en 't is derhalve goed te begrijpen dat er vele zieken zijn.'

Het warme weer en de tochten door de heuvels zijn zaken die Mauritius sterk opvallen ten opzichte van Nederland. Maar het hoofdonderwerp in de brieven betreffen ontmoetingen met de paus, bezoeken aan kerken, graven van heiligen, viering van kerkelijke feestdagen in Italië. Ook gewoontes van Italianen, acties van de zouaven en dagelijkse zaken zoals eten, drinken, kleding en hygiënische omstandigheden worden besproken. Mauritius blijkt in Rome ook een rol te spelen in het leggen van contacten met verschillende prelaten en monsignori in verband met de goedkeuring van de regels van de fraters van Tilburg. Zo tracht hij uit te vinden waar een vanuit Nederland geschreven belangrijke brief is beland.

Wat betreft de Tilburgse zouaven maakt Mauritius dikwijls melding van gelden die voor hen zijn binnengekomen. Met enige regelmaat stuurt hij het moederhuis in Tilburg een overzicht van de financiële situatie van diverse zouaven. Duidelijk is dat het genoten traktement verre van toereikend was en dat het thuisfront moest bijspringen. Het kan niet anders of dat moet een beproeving geweest zijn. In de gezinnen was men een van de krachten kwijt die in de bloei van zijn leven verkeerde. Naast het inkomen dat gemist werd moest de in Italië verblijvende jongeman ook nog ondersteund worden. Mauritius vervult voor een tiental Tilburgse zouaven en enkele niet-Tilburgers die met hem vertrokken zijn, een sleutelrol bij het beheren en verdelen van de toegezonden gelden.

Wanneer de zouaven manoeuvres hielden verbleven ze in het kamp Rocca di Papa, in de Oudheid het kamp van Hannibal, gelegen ten oosten van Albano (coll. Zouavenmuseum Oudenbosch).

Hoogtepunt van hun verblijf in Rome was voor de zouaven een ontmoeting met de paus. Wat Mauritius daarover schrijft zal weinig afwijken van de denkbeelden van de andere zouaven. Zijn eerste ontmoeting vond plaats in de loop van februari 1866 voordat zijn compagnie naar Velletri trok. *'Voordat wij Rome verlieten hadden wij het geluk om als Souaaf aan onzen H. Vader den Paus te worden voorgesteld. Wij waren ten getale van 52 Hollanders en 5 Franschen. (...) Na een half uur wachters werden wij gewaarschuwd dat Z.H. aankwam.'* Mauritius wijdt dan uit of de indruk die de paus op hem maakt en geeft dan weer wat de paus in het frans tot de zouaven had verteld. *'Z.H. sprak eenen geruimen tijd over den stap die wij gedaan hadden om hem te gaan dienen, na eerst alles verlaten te hebben, om voor regt en waarheid der Catholyken godsdienst te strijden.'* De paus adviseerde de zouaven bij elkaar te blijven en de eenvoud te zoeken. In Italië waren ook slechte katholieken *'die zich met de zaken der regering bemoeijen zonder daartoe geroepen te zijn'*. Een duidelijke vingerwijzing naar de talloze katholieken die voor het Italiaanse nationalisme streden.**(41)** Ook bij latere ontmoetingen met de paus toonde Mauritius zich zeer onder de indruk. Uiteraard kwamen deze ontmoetingen met het hoofd van de kerk in het Weekblad van Tilburg terecht.

Veldslagen

'Het is van hier dat ik UEw. schrijf en de brief zal opzenden om bij UEw. allen twijfel weg te nemen dat ik gesneuveld zou zijn', zo deelde Mauritius in zijn brief van 26 november 1867 mee. Er was alle reden voor die mededeling. Het najaar van 1867 was voor de zouaven een hectische tijd.

Het leven van de zouaven in Italië bestond voor het grootste deel uit het kazerneleven, aangevuld met patrouilles op het land en in de bergen. Daarbij ging het vooral om opsporen van loslopende rovende en stelende groepen. Slechts een enkele keer, zo blijkt uit de brieven van Mauritius, stuitte men op de reguliere troepen van Victor Emmanuel of Garibaldi. In 1867 veranderde dat drastisch en komen een aantal dramatische gebeurtenissen voor met de strijd in Monte Libretti en vooral Mentana als hoogtepunt.

Niet het uitvoerig relaas van die strijd maar enkele persoonlijke belevenissen zoals die in de brieven vermeld staan komen hier naar voren.

In het najaar van 1867 zette de Garibaldisten een offensief in om Rome te veroveren. De gevechten met het pauselijk leger, waaronder de zouaven, speelden zich op diverse plaatsen af. Deze gevechten staan bekend als de veldtocht van 1867. Op 5 oktober vond het korte maar hevige gevecht te Bagnorea plaats waarbij de Tilburgse zoeaaf Theo Horvers betrokken was. 'Het was of dat onze kogels gezegend waren, want onderweg zagen wij er velen van hen dood en geblesseerd liggen', zo schrijft hij in een brief aan zijn ouders die in het Weekblad van Tilburg een plaats kreeg. 'Wij deelen dien brief des te gereeder mede, omdat de gevoelens van trouw en liefde voor de Kerk en den Paus welke onze dappere Nederlandsche jongeren bezielen zoo duidelijk er in doorstralen', onderkent Vrancken, die dan de redactie nog voert de waarde van de brief. Horvers eindigt zijn relaas over de gevechten in Bagnorea met: 'Vreest niet voor mij, maar leest den brief met blijdschap gelijk ik hem heb geschreven. Ik ben bereid voor den dood, zoowel als voor het leven; bidt voor mij dat ik nog veel mede mag overwinnen, dat God onze wapenen zegene, gelijk Hij hier heeft gedaan.'

*Schoolplaat met afbeelding van de Slag van Mentana in november 1867.
(coll. Zouavenmuseum Oudenbosch).*

Een van de andere plaatsen waar de zouaven de nationalistische troepen ontmoetten was bij Monte Libretti. Bij de bestorming van het kasteel van Monte Libretti was frater Fredericus Versteeg betrokken. Er waren talloze vuurgevechten gaande. Hij schreef: *'Men vocht met bajonet, geweerkolf en dolk, groep tegen groep, man tegen man; kermende gewonden en stervenden dekten den grond. Temidden dier razernij zag ik in een zijstraatje een Garibaldist te paard naderen. Ik schoot, maar miste; op 't eigen oogenblik vuurde hij ook, en de kogel trof mij in 't gelaat. Een geweldige duizeling wierp me bijna omver, ik moest op mijn karabijn steunen om niet te vallen. De kogel was bezijden mijn mond door de linkerwang binnengedrongen, had eenige tanden verbrijzeld en was door de rechterwang weer ontweken. Een stroom van bloed vulde mijn mond en golfde vandaar over mijn uniform. (...) Ik zette mijn karabijn tegen den muur en deed mijn lederen koppel en mijn rooden sjerp af. Mijn loshangende wang duwde ik omhoog om den linnen doek op mijn stukgeschoten kaak te leggen, en toen die, slecht of goed er lag wond ik sjerp om wang en hoofd. En toen den koppel weer om 't lijf. 't geweer ter hand en-vooruit naar de anderen toe,*

om mee te helpen.' Dat was wat te optimistisch gedacht, want de verwonding was te serieus om nog aan meevechten te denken. Bovendien trokken de zouaven troepen die gering in aantal waren zich bij het vallen van de avond terug.

Het beroemdste gevecht vanuit het gezichtspunt van de zouaven was de slag van Mentana, een plaatsje aan een aanvoerweg naar Rome. Het woord Mentana was in zouaven kringen een begrip. Hier werd een overmacht aan Garibaldisten definitief een halt toegeroepen en was Rome (voorlopig) gered. Gevolg was weer dat het Vaticaanse Concilie waarin Pius IX zijn onfeilbaarheid liet bevestigen - de tegenstemmers mochten bijtijds vertrekken - in betrekkelijke rust kon plaatsvinden. De eigenlijke slag vond plaats op 3 november 1867.

Bij deze slag zijn verschillende Tilburgers aanwezig geweest. Frater Mauritius schrijft over een persoonlijke ervaring: *'De roodhemden achternaloope, zie ik plotseling een geweer op mij gericht op den afstand van 10 passen. Die Garibaldist zat op een boom tusschen eene haag die het dal aan de eene zijde in tweeën verdeelde; in het eerst wist ik niet wat te doen, want tijd tot schieten had ik niet, ontloopen kon ik hem niet, hulp roepen evenmin. Hem toch geen zeker schot willende geven en hem voortdurend goed in de oogen ziende, maakte ik allerlei wendingen en bewegingen. Hij volgde met zijn geweer overal waar ik ging, doch ofschoon hij van den beginne den vinger aan den trekker had, wilde hij niet schieten. Terwijl ik die sprongen om het leven maakte, zie ik terzijde een anderen Garibaldist door de opening der haag naar mij toekomen, doch zoodra zijn roodhemd te voorschijn kwam, ontving hij twee kogels van Zouaven die achter mij aankwamen en hem na 10 minuten in de eeuwigheid brachten. De man die met de dreigende geweertromp mij onophoudelijk volgde en zijn makker niet had gezien die zooeven was neergevallen, meende waarschijnlijk dat men hem had willen treffen, maakte een draaiende beweging in zijn moeilijke positie en toonde mij den rug; nu was het mijne beurt en een oogenblik later rolde hij tusschen de dichte doornakken naar beneden.'*

De verslaggeving over de veldtocht van 1867 en met name de slag bij Mentana bracht zo veel enthousiasme teweeg in Nederland dat bij velen de laatste twijfel weg viel en de reis naar Rome werd aanvaard. De Tilburgers bleven daarbij niet achter. In enkele maanden trokken meer dan twintig nieuwe zouaven naar Rome. Het kon niet verhinderen dat - zoals al geschetst - de pauselijke staat niet behouden kon blijven.

De val van Rome

Op 12 september 1870 waren te Vitterbo en Civite Castellana groepen zouaven gevangen genomen. Op 20 september 1870 viel Rome en was de strijd voor de overige zouaven ten einde. Antoine Arts was een van de vele *'Tilburgers'* (hij had toen nog geen band met de stad) die op dat moment als zoeaaf in Italië dienden. Voor zover ze in de stad Rome waren namen ze op 21 september 1870 afscheid van Pius IX, leverden hun wapens in en werden per spoor naar Civitavecchia vervoerd. Per schip ging het vandaar naar Genua. Daar kwam de hoofdmacht van de overgebleven zouaven vast te zitten in een fort voordat ze naar hun vaderland werden gerepatriëerd. Het Italiaanse deel van de reis moet daarbij niet erg aangenaam geweest zijn, al ontbreekt het aan ooggetuigenverslagen van Tilburgers.

Tilburgs laatste zoeaaf Adriaan Lemmers wist bij een interview in 1932 te vertellen dat de terugtocht zeven dagen duurde en dat de zouaven opgepakt zaten in goederenwagens en slechts eens per 24 uur te eten kregen. Dat moet dan gegolden hebben voor het Italiaanse gedeelte, want de berichten uit andere bronnen spreken over een hartelijke ontvangst en volop eten en drinken toen Italië eenmaal verlaten was. Via Bozen in Tirol (het tegenwoordige Bolzano in de Italiaanse Dolomieten) reisden de Belgen en Nederlanders over Oostenrijk en Beieren naar Mainz. Vervolgens ging het via Keulen naar Aken waar de Nederlanders en de Belgen uiteengingen. Begin oktober kwamen de verdedigers van Rome in Maastricht aan waar hen volgens de toenmalige kranten een *'geestdriftig'* ontvangst ten deel viel.

In Tilburg arriveerden op maandag 3 oktober een groep van een honderdtal zouaven. Het idee bestaat dan dat de zouaven spoedig weer zullen terugkeren. *'Aller harten gloeiden voor Pius IX en voor Rome, en met ongeduld wachtten zij het oogenblik af, om hunnen beminden grijsaard den onsterfelijken en grooten Pius IX van zijne vijanden te bevrijden'*. Nog viert het optimisme hoogtij als we de krant mogen geloven: bij het afscheid nemen spraken de zoeaven de wens uit elkaar binnen enkele maanden in Rome terug te zien.

In principe waren de troepen die Italië verlieten ontwapend. Antoine Arts is een van de weinigen die er in slaagde zijn geweer naar Nederland te krijgen. Een assistent van de zouaven luitenant bleek het Remington Geweer, een achterlader in plaats van de in die tijd gebruikelijke voorladers, uit elkaar te hebben gehaald en in zijn wijde broekspijpen gestopt. Via de Antoine Arts kwam het in het gebouw van de Nieuwe Tilburgsche Courant terecht. Vervolgens is het via de familie uiteindelijk in Oudenbosch bij het Zouavenmuseum beland.